

RUINELE MUNICIPIULUI ROMAN NAPOCA, *locuite de gepizi în sec. V; schiță de reconstituire.*





Radu Oltean (n. 1970) este unul dintre cei mai valoroși autori-ilustratori de istorie din lume. Opera sa îmbină erudiția cu rigoarea documentării, talentul narativ și virtuozitatea artistică, situându-se, prin originalitate și anvergură, în tradiția celor câțiva maeștri ai reconstituirii istorice vizuale. A absolvit Academia de Arte din București în 1997. A debutat cu seria de colaborări cu Neagu Djuvara: *Cum s-a născut poporul român* (2001), *Mircea cel Mare și luptele sale cu turcii* (2001), *De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul* (2003; trad. engl. *From Vlad the Impaler to Dracula the Vampire*, 2011), apărute la Humanitas. Pasiunea pentru ilustrația documentară este dublată de aplecarea spre studiul științific al istoriei; lucrările sale se bazează pe analiza riguroasă a izvoarelor directe și a cercetărilor celor mai recente. A conceput proiecte editoriale care valorifică un patrimoniu iconografic cvasinecunoscut publicului larg: *Bucureștii – 550 de ani de la prima atestare documentară* (editor și coordonator, 2009), *Carol Popp de Szathmári, fotograful Bucureștilor* (2013, în colaborare cu Emanuel Bădescu), *Bucureștii Belle Epoque* (2016, în colaborare cu Emanuel Bădescu). Volumul *Art historia: Ilustrația istorică între artă și știință / Historical Illustration Between Art and Science* (2018) reunește cele mai frumoase lucrări ale sale, apărute în țară sau în prestigioase publicații de profil din străinătate, cu care colaborează în mod constant. *Dacia. Războaiele cu romanii. I. Sarmizegetusa* (2014), primul dintr-o serie de două volume care sintetizează stadiul actual al cercetărilor în domeniu, a fost tradus în spaniolă și în engleză și reeditat la Humanitas în 2019. *Cetăți, castele și alte fortificații din România* este o monografie unică în spațiul istoriografiei românești, concepută în patru volume, dintre care au apărut primele două (Humanitas, 2015, 2020). *Geții lui Burebista și lumea lor* (Humanitas, 2021), ilustrată exclusiv cu reconstituiri originale, este prima sinteză a cercetărilor de specialitate din ultimele decenii. *Din vremea lui Tudor* (Humanitas, 2024) este o monografie originală, somptuos ilustrată, care dă seamă nu doar de momentul 1821, ci și de contextul balcanic al istoriei începutului de secol XIX.

Cartea de față despre *Comorile României* va fi urmată de un al doilea volum.

Referenți științifici: arheolog dr. Coriolan-Horațiu Oprean
arheolog dr. Aurel-Daniel Stănică

Redactor: Radu Gârmacea
Machetă: Radu Gârmacea, Radu Oltean
Corector: Raluca Popescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Bookart Printing

© HUMANITAS, 2026

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Oltean, Radu
Comorile României / text și il.: Radu Oltean. –
București: Humanitas, 2026
vol.
ISBN 978-973-50-9367-9
Vol. 1.: De la ultimii romani din Dacia până la regatul gepizilor. –
București: Humanitas, 2026. –
Conține bibliografie. –
ISBN 978-973-50-9368-6
008
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194.

RADU OLTEAN

COMORILE ROMÂNIEI

*

DE LA ULTIMII ROMANI DIN DACIA LA REGATUL GEPIZILOR



HUMANITAS

CUPRINS

5 ARGUMENT

8 CRONOLOGIE

12 ULTIMII ROMANI DIN DACIA
SUCIDAVA

26 EDIFICIUL ROMAN CU MOZAIC
TOMIS

38 AURUL BLESTEMAT AL GOȚILOR
PIETROASELE

60 UN PRINCIPE BARBAR ÎN SLUJBA ROMEI
CONCEŞTI

72 MARTIRII DE LA HOTARUL DUNĂRII
NICULIȚEL

86 REGII GEPIZILOR DIN TRANSILVANIA
APAHIDA

102 ÎNCHEIERE

103 BIBLIOGRAFIE



ARGUMENT
DESPRE UN COIF LIPSĂ

În dimineața zilei de sâmbătă 25 ianuarie 2025, întreaga România s-a trezit în stare de șoc. Ziua precedentă fusese aniversarea Unirii Principatelor, cu drapele, fanfare, preoți și oficialități care-și cântaseră mecanic partitura pe coarda patriotică. Acum, românii erau cu toții stupefiați de vestea furtului coifului getic de aur de la Coțofenești dintr-un muzeu olandez unde fusese expus. Agitația a ajuns la paroxism pe fondul alegerilor prezidențiale anulate, într-un șir de evenimente ciudate, fără precedent, care au scos la iveală tensiuni și atitudini extreme din societatea românească, de neimaginat cu doar câteva săptămâni în urmă.

Din comentariile pe care le-am văzut atunci în spațiul public, unele din ele trecând dincolo de bizar, spre violență, mi-am dat iar seama cât de puține știm despre istoria noastră, despre ce înseamnă a o cunoaște, a o respecta și a o prețui, sau despre munca muzeografilor, arheologilor, istoricilor. Și mi-am mai dat seama de ceva: cât de greu apasă această istorie – și felul în care o înțelegem – asupra identității noastre, asupra dorințelor și spaimelor de azi, asupra felului cum ne definim ca indivizi și ca popor.

Atunci m-am hotărât să scriu și să ilustrez cartea-manifest a cărei idee o aveam de mult: o pledoarie pentru întâlnirea cât mai onestă cu trecutul, sub forma unei istorii a celor mai prețioase, neașteptate, semnificative descoperiri arheologice din România – în care să pun accentul pe aventura arheologică. Pentru că la baza pasiunii mele de o viață pentru istorie și cercetarea ei stă, încă din copilărie, fascinația aventurii. Ce ar putea fi mai interesant – și pentru pasionații de istorie, și pentru cei doar curioși – decât poveștile pline de suspans și răsturnări de situație ale descoperirilor care ne-au deschis ferestre spre istoria de acum sute și mii de ani? Căci povestea unei descoperiri ne leagă mai intim de trecut decât răgazul de câteva minute petrecute în fața unui obiect dintr-o vitrină de muzeu. Iar de aici poate începe, pentru fiecare, o aventură personală a cunoașterii.

M-am hotărât cu greu să rămân la acest titlu. În toate proiectele mele, m-am luptat tocmai cu înțelegerea arheologiei ca vânătoare de comori. De aceea, aș vrea să îl citim în cel mai figurat sens cu putință. Valoarea unei descoperiri nu se cântărește niciodată în greutatea aurului sau argintului, ci în măsura în care adaugă ceva cu sens la ce știam despre oamenii ce au trăit înaintea noastră. Aurul nu este mai important decât fierul, piatra sau osul; uneori un obiect modest spune mai multe despre trecut decât un tezaur întreg.

Comorile acestei cărți nu sunt doar tezaurele găsite în necropole regale sau princiare. Pot fi și un mormânt sărăcăcios, o piață dintr-un port sau o fântână. Doar ele ne mai spun astăzi povestea războinicilor, regilor, dar și a negustorilor, meșteșugarilor, martirilor, femeilor, copiilor din lumile care au dispărut demult. Fără context arheologic însă, obiectul, oricât de prețios sau de frumos, nu ne învață mai nimic. În cartea mea, am încercat să dau o idee și despre munca arheologului, nu numai despre rezultatul ei spectaculos: despre cercetare, comparație, ipoteză – despre felul în care obiecte sau ruine la prima vedere fără sens ajung să recompună o întreagă lume.

Astfel aș vrea să înțelegem titlul *Comorile României*: nu ca pe un catalog al bogățiilor scoase din pământ, ci ca pe o carte despre cum au putut ajunge până la noi piese de puzzle din care, când le punem laolaltă, putem extrage o cunoaștere inestimabilă a unor comunități, fapte și procese de importanță crucială la scara istoriei.



Am spus deci în fiecare capitol povestea descoperirii. Adeseori, aceasta se scrie ca un film de aventuri – și unele sunt de-a dreptul incredibile! Alteori vedem cum se ajunge la o soluție ingenioasă de conservare sau aflăm care sunt ultimele tehnologii din cercetarea arheologică. Și cam de fiecare dată ni se strânge inima când înțelegem cât am pierdut din lăcomia și ignoranța celor care au avut șansa nemeritată să dea de un vestigiu neprețuit… Am continuat apoi cu reconstituirea istorică – o expunere menită să dea un înțeles descoperirii, așezând-o la locul cuvenit în istoria mare.

În ilustrație am căutat să recuperez mărturiile legate de descoperiri: schițe și desene vechi sau fotografii de șantier arheologic ori muzeografice. Și, bineînțeles, partea cea mai consistentă o reprezintă reconstituirile artistice istorico-documentare, pe care le-am desenat și pictat, în cel mai mic detaliu, pe baza celor mai recente studii și cercetări de specialitate, care nu sunt la îndemâna publicului larg. Munca de reconstituire documentară grafică e cu atât mai importantă cu cât suntem astăzi bombardați, în mass media, pe internet și pe rețelele sociale, cu imagini „istorice“ generate fără discernământ cu mijloacele inteligenței artificiale, o enormă cantitate de *junk* vizual lipsit de fundament științific și de valoare de cunoaștere, ce din păcate ne viciază grav imaginea trecutului.

Cartea ar fi trebuit – cum altfel? – să se deschidă cu coiful de la Coțofenești, de unde și pornisem proiectul. Dar, pe măsură ce scriam și ilustram capitolele următoare, a prins contur o istorie rotundă, care a trimis coiful getic într-un viitor volum al doilea de *Comori*, aflat în pregătire acum. Cele șase capitole rămase spun, pentru prima dată într-o asemenea formulă, povestea primelor valuri din Epoca Marilor Migrații.

Și ce poveste fascinantă! Orbecăind maniacal după dovezile continuității daco-romane, noi am ales să trecem în note de subsol și neamurile, și marile mișcări care s-au desfășurat pe scena istoriei în spațiul carpato-dunărean, și astfel ne-am trezit că avem un „mileniu fără istorie“. În viziunea de manual școlar, spațiul de la nordul Dunării mijlocii și inferioare a fost în Antichitatea târzie doar un coridor pe care popoare migratoare năvăleau unul după altul, într-un șuvoi continuu, strecurându-se printre comunități daco-romane rămase pe loc după retragerea aureliană, spre Europa sudică și apuseană. O astfel de lacună de cunoaștere e cu atât mai uluitoare cu cât spațiul acesta de la nord de Dunăre e însuși creuzetul de unde s-a pornit o serie de evenimente și procese literalmente epocale care au catalizat reconfigurarea întregii Europe până la forma ei de azi!

Goți, huni, gepizi, avari – sunt pentru noi doar nume dintr-o înșiruire; ideea noastră este că niște barbari exotici au trecut pe aici pe rând, unii după alții. Nici vorbă! Ei se suprapuneau în spațiul carpato-dunărean timp de generații, se aliau și se luptau între ei, unii aveau aici regate statornice, se creștinau. Lumea romană era ca un magnet. Forța aceasta de atracție era enormă; în cazul germanicilor, am putea spune că erau de-a dreptul disperați să recupereze un decalaj civilizațional. Goții, bunăoară, s-au romanizat în câteva generații, fără să fie ocupați – și asta poate răspunde nedumeririi celor care tot nu vor să înțeleagă cum s-a romanizat Dacia în doar 170 de ani. Goții au trăit aici vreme de două secole, aici s-au format marile lor structuri politice, până a porni mișcările care aveau să-i ducă până la Atlantic. Alaric s-a născut la gurile Dunării; apoi, în Moesia, ridicându-se în fruntea alor săi, a pornit spre apus și a cucerit Roma; regatul întemeiat de vizigoții săi a devenit una dintre rădăcinile politice și culturale ale Spaniei și Portugaliei. Să mai spun și că Ulfila, născut aici, la Dunăre, e primul care a tradus Biblia într-o limbă barbară?

Hunii, deși nomazi de stepă, au stat și ei aici câteva generații. În secolul al V-lea, centrele lor de putere se aflau în Câmpia Tisei, dar și în Muntenia

de astăzi. Ei au schimbat raporturile de forță din întreaga Europă. Prăbușirea stăpânirii lui Attila a fost un eveniment cataclismic, care a declanșat alte războaie și alte migrații ale goților, hunilor, alanilor – iar asta nu s-a întâmplat pe loc! Ecourile acestor conflagrații au ajuns până la noi chiar și prin cărțile lui Tolkien, de pildă. Când privim în celebrul film scenele epopeice cu călărești din Rohan, trebuie să ne gândim că ele au fost inspirate de această epocă tulbure și de universul goților. Aceasta a fost lumea în care a copilărit Teodoric cel Mare, regele ostrogot care a fost mai apoi educat la Constantinopol ca un aristocrat roman și care, la apogeul puterii sale, a primit în custodie de la împăratul Răsăritului însemnele imperiale ale Apusului. Regatul său de la Ravenna a fost cea mai spectaculoasă încercare de a contopi civilizația romană cu lumea germanică.

Avem apoi regatul gepizilor, în Transilvania și în Banatul de azi, fenomen unic în istoria Europei germanice. El nu e o escală într-o migrație spre alte zări, ci o construcție politică proprie acestui spațiu. Sedentar, stabil, puternic ancorat în lumea romană, cu o elită războinică prinsă în sistemul politic și diplomatic al Imperiului, durează mai bine de un secol. Știm numele regilor gepizi; faptele lor au dobândit în timp aură de legendă, fiind păstrate în literatura Europei medievale.

Dar spațiul carpato-dunărean nu a fost în Antichitatea târzie doar un loc de pornire, ci și un loc care primea – și primea foarte mult. Dincolo de frontieră exista conștiința unui uriaș decalaj de bogăție, prestigiu, tehnologie și organizare. Cu toate confruntările armate atât de numeroase și de aprige, aceste neamuri, pe care le numim „barbare“, nu visau să distrugă civilizația romană pentru a o înlocui cu alta. Elitele lor erau fascinate de Roma. Își doreau ranguri romane, titluri, podoabe și straie imperiale, educație și cariere în armata Imperiului, la a cărui recunoaștere tânjeau cu toții – și le-au primit! Iar din această tensiune dintre confruntare și fascinație s-a născut Europa medievală.

Volumul acesta începe cu povestea celui mai mare pod din lumea antică, pe care Constantin îl construiește la Sucidava; vreo trei veacuri mai târziu, căderea Sucidavei încheie definitiv prezența romană la nord de Dunăre. Vedem apoi cum arătau un port roman la Pontul Euxin și cel mai mare mozaic din Europa de sud-est. Capitolul despre tezaurul goților de la Pietroasele dă cheia cu ajutorul căreia vom înțelege marile mișcări din secolele IV–VI. Voi prezenta apoi, în premieră pentru publicul larg, cazul cavalerului got de la Concești, despre care cercetătorii cred că e posibil să fi ridicat pe tron un împărat roman, tocmai în Asia. El dă măsura puterii și spiritului de aventură de care dădeau dovadă războinicii barbari care-au trăit aici. Când voi vorbi despre martirii de la Niculițel ne vom atinge iar de lumea goților, dar și de creștinismul timpuriu de pe meleagurile Scythiei Minor. Necropolele de la Apahida ne vor prilejui o întâlnire cu istoria regatului gepizilor, unul dintre cele mai misterioase neamuri germanice. Acestea nu sunt episoade istorice disparate, ci scene dintr-un mozaic mai vast; am făcut legăturile în textele capitolelor, dar cel mai limpede rezultă din cronologia de la început.

Privind spațiul carpato-dunărean ca pe un loc prin care „alții“ doar au trecut, vom fi în continuare apăsați de o identitate de periferie. Speranța mea este că la finalul cărții vom vedea cu toții că după retragerea romană nu a urmat un vid istoric pe care să ne simțim datori să-l umplem doar cu presupuneri. Comorile pe care vi le dezvălui în aceste pagini așază pământul pe care-l locuim chiar în istoria cea mare a Europei.

CRONOLOGIE

101–106 e.n. Războaiele dacice ale lui Traian. Regatul lui Decebal este cucerit și se înființează provincia romană Dacia.

238 Goții sunt menționați în izvoarele romane în legătură cu raidurile de la Dunărea de jos.

250–251 Goții regelui Cniva invadează provinciile balcanice. La Abritus (Moesia Inferior, Razgrad, Bulgaria), în 251, armata romană este înfrântă; împăratul Decius moare în luptă.

271–275 Aurelian retrage armata și administrația romană din Dacia. La sudul Dunării sunt create ulterior două provincii care păstrează numele Daciei: Dacia Ripensis și Dacia Mediterranea.

270–400 În Vestul Ucrainei, Moldova, Muntenia și o parte a Transilvaniei se dezvoltă cultura Sântana de Mureș–Cerneahov, asociată unei lumi amestecate etnic, dar dominată de goți.

297 Reformele lui Dioclețian duc la organizarea provinciei Scythia, cu capitala la Tomis. Orașul intră într-o perioadă de mare dezvoltare.

313 Edictul de la Milano proclamă libertatea cultului creștin în Imperiu.

324 Constantin cel Mare îl învinge pe Licinius și devine unicul împărat. În anii următori își extinde din nou controlul la nord de Dunăre.

325 Conciliul de la Niceea, convocat de Constantin, fixează doctrina creștină pe care o va apăra Imperiul. Începe conflictul cu arianismul, care explică în parte și persecuțiile și martirajele din lumea gotă.

324–328 Romanii refac și întăresc mai multe fortificații nord-dunărene, între care Sucidava și castrul de la Pietroasele.

5 iul. 328 Constantin cel Mare inaugurează la Oescus marele pod peste Dunăre către Sucidava.

11 mai 330 Constantin cel Mare inaugurează Constantinopolul, noua capitală imperială, care va deveni în scurt timp un oraș de o splendoare extraordinară, un adevărat centru al lumii; Dunărea de jos devine o frontieră vitală.

332 După un război la nord de Dunăre, viitorul împărat Constantin II îi învinge pe goții thervingi ai lui Ariaric. Ca urmare, goții intră într-un sistem de alianță cu Imperiul.

341 Ulfila, creștin originar din lumea gotică de la nordul Dunării, este consacrat episcop al goților. Persecutat de regele Athanaric, în 348 se va refugia la sud de Dunăre, în Moesia, unde creează alfabetul gotic și traduce mare parte din Biblie în limba gotă, probabil cu ajutorul unui cerc de cărturari vorbitori de gotă. Ulfila și adepții săi răspândesc în rândul elitei goților o formă homoiană (ariană) a creștinismului, opusă creștinismului niceean al Imperiului.

cca 350 (?)–376 Athanaric conduce o puternică formațiune politică a goților thervingi la nord de Dunăre, întinsă într-o zonă vastă dintre Carpați, Nistru și Dunărea de jos.

350–400 Tomisul, capitala Scythiei, cunoaște o epocă de mare prosperitate; în acest context este construit sau refăcut și Edificiul Roman cu Mozaic.

359–360 Sinoadele de la Rimini și Seleucia (359) și de la Constantinopol (360), sub Constantius II, impun homoianismul (arianismul moderat). Ulfila participă la sinodul din 360. Arianismul devine, pentru o vreme, credința oficială a Imperiului, iar goții îl primesc ca fiind creștinismul Romei.

361–363 Domnia lui Iulian Apostatul peste întreg Imperiul.

363 Iulian invadează Imperiul Sasanid și moare în luptă. Armata îl proclamă împărat pe Iovian. De această campanie este legat, cu mare probabilitate, războinicul din mormântul de la Concești.

sec. IV În zona Pietroasele sunt documentate numeroase așezări și necropole ale culturii Sântana de Mureș–Cerneahov, unele cu inventare bogate. După retragerea romanilor, fostul castru roman de la Pietroasele este ocupat de goți și devine probabil un centru de putere regional.

367–369 Împăratul Valens poartă război cu thervingii lui Athanaric la nord de Dunăre. În 369 pacea este încheiată pe o corabie, în mijlocul fluviului, în apropiere de Noviodunum.

cca 369–372 Athanaric declanșează o persecuție împotriva creștinilor din lumea gotă, încercând să apere vechile credințe și tradiții.